

İrade

Tecavüz Ne Demek?

Julian Assange'ın Ekvador elçiliğine sığınmasını takip ediyor musunuz? Memleketimizin içinde bulunduğu *harb-i umumi* ortamında kaçırdınız mı? Kendisine yönelik ithamlar *örtülü WikiLeaks davası* olarak görülüyor bazılarınca, bazıları da tecavüz tecavüzdür demekte.

Bu olayın bir süre önceki Roman Polanski ve Dominique Strauss-Kahn olaylarına benzer tarafları var, sanırım Ebedi Şef'in tabirine benzer şekilde *erkek milletin her şey, cesur gazeteci, büyük yönetmen, Dünya Bankası başkanı olabileceğini ama uçkuruna hakim olamayacağını* anlatıyor bunlar.

Evvelen adında *tecavüz* geçen hiçbir olayda erkek tarafını tutmadığımı yazarak başlayayım. Bu adamlar cezaları neyse çeksinler. Onunla ilgili bir sorunum yok. Kimsenin şahitliği, kefilliği, komplo teoriciliği için zaman ayırmam.

Bununla beraber bu gibi olaylarda, *efradını cami' ağyarına mani* bir kriter bulmanın da hemen hemen imkansız olduğunu görmek lazım. *Tecavüz nedir* dediğinizde otomatik bir cevap vermek mümkün, velakin bu cevabın pek de ikna edici olmadığından herhalde, insanlar böyle olaylarda *ama ama* ile başlayan cümleler kurabiliyor.

Kadının gönlü razı değilse tecavüzdür herhalde uzlaşabileceğimiz bir kriter. Yaşı küçük olanların *gönlü razı* olması mümkün olmadığı için, otomatik olarak tecavüz oluyor. *Ama razıydı* demek bir savunma olmuyor. (*Yaşı küçük* her ülkede farklı olabilir, pek araştırmadım ama bizdeki herhalde 18.) Böyle genel bir tanım herkesi ikna edebilir.

Ancak burada iki sorun görüyorum: Birincisi yaş sınırı herkesin *doğal* olarak kabullenebildiği bir sınır değil. 8 yaşın küçük olduğunu rahatlıkla söyleyebilirsiniz ama *16 yaş cinsellik için küçük müdür?* sorusuna herkes aynı rahatlıkla cevap veremez. Uzun gri bir bölge var ve *zorlama* olmadan tecavüz ithamında bulunmak için bu uzun gri bölgede cinselliğin *tamamen* yasaklanması gerek. Eğer *yaş sınırı altı* için cinselliği bir özgürlük görüyorsanız, *küçüklerin* belli durumlarda *gönlü razı olma* kriterini sağlayabileceğini söylemiş olursunuz ve bu da bizi ikinci meseleye getirir.

Gönlü razı olma uzaktan bakınca hoş duran, ancak yakına gelindiğinde pek hareketli bir kriter. Fuhuşta gönlü parayla *razı olur*, bazen sevgilisinden ayrıl-

maktan korktuğu için razı olur, bazısında *hormonları tavan yapmıştır* razı olur, bazılarında patronuyla *yakınlaşmak* için en kolay yol budur, ilh. Dahası bu *gönlü razı olma* zaman içinde değişebilir, bugün razı olan yarın olmaz, öbür gün olur, sonra pişman olur, sonra falan.

İşin içinde şiddet varsa karar vermesi kolay. Ancak günümüz hukuk sisteminde, içinde şiddet olduğunu *isbat* etmek de kolay değil. Bilhassa üzerinden zaman geçip, izler eskidiğinde kadının derdini anlatması zorlaşıyor ve erkeğin *aslında razıydı* demesi için imkanlar oluşuyor. Olayı isbat etmek, olmamış olmuştur gösterme çemberine takılabildiği için zor.

Bu meselenin kaynağında da, cinselliğin *iki kişi arasında* bir özgürlük olmasını savunmak mevcut. Meseleyi ezberden takip ederseniz, tecavüzle cinsel özgürlüğün *birbirinden tamamen ayrı* olduğunu düşünebilirsiniz, modern hayatın propagandası bu yönde. Bir tarafta *hayatını yaşama* özgürlüğü, diğer tarafta *iğrenç tecavüzcüler*. Ancak içinde isbat edilebilir şiddet olmayan bütün tecavüz ithamlarında *cinsel özgürlük* tecavüzcünün elinde bir silah. Tecavüzcünün *para verdim* demesi eğer durumu değiştiriyorsa, *beni sevdiğini söyledi*, *razı görünüyordu* demesi cezasını hafifletiyorsa, gerçekten tecavüze uğramışla, *sonradan aklına gelmiş* veya *parasını az bulduğu için şikayet eden* arasında fark kalmaz. Davanın seyri kimin hakime (veya jüriye veya medyaya) daha duygusal hikaye anlatabildiğine bakar. Assange *aslında bunlar WikiLeaks için* der, DSK *hakkımda komplo kuruldu* der, başkası da *bana şantaj yaptı, parasını vermeyince şikayet etti* der. Deroğluder, erkek milletin de ağzı (kadın milleti gibi) torba değildir.

O sebeple cinsel suçlarda *gönül rızasının* tek başına bir kriter olmaması gerekir. *Başka ne olabilir ki?* dersiniz, eh, *önceden belirlenmiş iki şahit* gibi bir şarttan bahsetmek mümkün; bu da *evlilik* demek oluyor. Modern zamanların evliliği bu kadar yerin dibine geçirirken, kültür boru hatlarıyla cinsel özgürlük propagandası pompalarken, bir yandan da *tecavüzcüye* bahane verdiğini görmeyişi bana çok ikiyüzlüce geliyor.

Bir yandan evlilik dışı cinselliği mübah görüp, bir yandan tecavüzü çözmek hemen hemen imkansızdır. (Evliliğin kendi içinde de tecavüz olabilir tabii, evliliğin *gerek* olması, *yeter* olduğunu anlamına gelmez.) Kadın bedeni erkek ilgisinin odağı olduğu, *kadın gönlü* de değişken bir hedef olduğu müddetçe bu ikisinin bir arada anılması çelişkidir.

Ya cinsel özgürlüğü savunacak ve bazılarının bu özgürlüğü bahane edip, tecavüz olaylarından sıyrılabilmesine imkan aralayacaksınız; ya *zina* diye bir şeyin olduğunu, bunun da *tecavüz gibi* bir suç olduğunu söyleyecek ve (biraz sıkıcı da olsa) bir çözüm bulacaksınız. *Hem nalına, hem mihına vurunca* ancak bu kadar olur.

Aktör ve Otomat

Bu iki kelimeyi de Türkçe’de kullanıldığından farklı anlamda kullanıyorum. *Aktör* sahne sanatlarıyla ilgili değil, daha geniş *şuurlu fail* anlamında, *otomat*

dediğim apartmanların merdiven boşluğunda yanan zaman ayarlı ışık değil, ne yapacağı önceden belli eyleyici (*agent*) anlamında.

Memleketimizde ne yapacağını, ne söyleyeceğini önceden bildiğimiz insan sayısı haddinden fazla. Önüne bir konu geldiğinde, hisasını şuuruna danışmadan seçen. Bunlar genelde bir üst mertebedeki aktörlerin elinde oyuncak. Eğer bir insanın bir durumda nasıl davranacağını aşağı yukarı biliyorsanız, durumları ayarlayıp, provoke ederek onu istediğiniz amaca uygun kullanabilirsiniz. Aktörlerin idare edilmesi zor. Bununla beraber bir insanın bütün durumlarda aktör, bütün durumlarda otomat olması mümkün değil.

Bu iki kutup, güven ve özgürlük demek. Bir insanın ne yapacağını önceden biliyorsak, ona güvenimiz artıyor ancak bir insanın özgürlüğü de otomat gibi değil, aktör gibi davranabilmesinde. Etrafına hiç güven vermeyen kişinin aktörlüğüne *delilik* diyoruz ve etrafının her durumda güvendiği insanın da zihnen artı değer üretmesi zor. Ancak dedik ya, her insan bu iki kutbun arasında bir yerde, bazı konularda ne yapacağı belli ve bazılarında şuuruna danışabiliyor.

Modern zamanlar bize insanların mümkün olan her konuda aktör olmak *istediklerini* söyledi, ancak insanların hizaya girmesini tesis edecek medya ve sair cihazların gelişmesiyle, insanları otomatlaştırmak da kolaylaştı. Onlara özgürlük veriyormuş gibi yapıp, bir yandan zihinlerini yalan ve yanlışla besleyerek otomatlaştırebilirsiniz. Bu iki kutbun mücadelesi herhalde tarihin sonuna kadar devam edecek.

Hemen İstersen Bir...

... Sonra İstersen Beş.

Philip Zimbardo'nun 1970'lerde çocuklarla yaptığı bir deney var. Çocukları gizli bir kameranın karşısına geçiriyor, ellerine bir de şeker (daha doğrusu marshmallow) veriyor ve *bunu hemen yemez de, onbeş dakika beklersen, sana bir şeker daha vereceğim* diyor.

Çocukların %70'i süre bitmeden şekeri yiyor. Otuz sene sonra şekeri yemeyenlerle, yiyenler arasında başarı açısından önemli farklar buluyorlar. Zimbardo'nun bir hapisane deneyi vardır, o da meşhur ve son zamanlarda genç erkeklerin giderek *sosyal engelli* hale geldiğini anlatıyordu bir TED konuşmasında.

Şeker deneyini her duyduğumda *ben olsam ne yapardım* diye düşünüyorum. Şeker alacağım diye değil de, biri bana *yeme* dedi diye yemezdim herhalde. En azından şu anki ruh halim bunu andırıyor, çalışıyorum ve kendime ödülleri koyuyorum ama ödüllerin keyfi çalışmaktan daha az oluyor genelde.¹

İnsanların pek çoğu hayatta beklediklerinin hemen olmasını istiyor. Dua eden de, evrene dilekçe veren veya mesaj göndereden de böyle. Kendim de böyleyim.

¹Bunu yazdığım sıralarda 250 gündür şeker yemiyordum.

Bir şey istediğimde bu hemen olmazsa, sanki hiç olmayacakmış, olursa bir işe yaramayacakmış gibi geliyor.

Geriye dönüp baktığımda çoğu şeyin istediğimden daha iyi olduğunu görüyorum. Yani zoraki de olsa beklediğimde, hemen alacağım mükafatın daha üstünde bir ödülle karşılaşıyorum. Sabrı öğrenmek bir yana, hayat da olabileceğinden daha iyi gidiyor. Eğer bir şey olmamışsa da, olmamasının daha iyi olduğunu anlamak onyıllar almıyor.

Bu sebeple sadece buluştuklarıma değil, buluşamadıklarıma da şükrediyorum. Daha iyilerini umut ederek.

Kararında Karar

İnsan günde kaç karar verebilir?

Bunu sayısını vermek biraz zor tabii. *Karar* denen, kilosuz, değeri belli bir nesne değil. Sorduğum da *sayı* değil zaten.

Sorduğum şu: Karar vermek için insanın emek harcaması, seçenekleri değerlendirmesi gerek. İnsan karar vermek için emek/dikkat harcadığına göre, günde verebileceği kararların da sayısı sınırlı olmalı. Ayrıca harcadığı emeğin, kararın kalitesini etkilediğini de söyleyebiliriz.

İnsanın kıymetini hangi konularda karar verdiği belirliyor desem, bir anda başka bir yere kaymış gibi olurum. Ancak bu ikisi, yani, bir insanın düşünce imkanlarının, karar imkanlarının sınırlı olması, bu sınırlı imkanı nereye harcadığını önemli hale getiriyor. İnsan her gün, diyelim 10 karar verebiliyorsa, bunları üzerine giyeceği kıyafet için, yiyeceği yemek için, kimi işe alacağı için harcayabilir. Bu 10 sayısına *günlük ortalama iyi karar sayısı* diyebiliriz, 10'u geçtiğinde insanların kararları mesela zayıflamaya başlar. Onun için, akşam yemeğini seçmek, öğle yemeğini seçmekten zordur.

İnsanı kıymetlendiren doğru konularda karar vermeye çalışmasıdır. *Özgürlük* dedikleri de bu doğru konularda karar verme imkanı olsa gerek. Doğru konular nedir? Asıl mesele bu. Çünkü doğru konunun ne olduğuna karar vermek de, diğer kararlar gibi zor bir iş.

Kararı kim verecek? meselesinden çok, çünkü *kendim için kararı ben vereceğim*, evet, *kim* meselesinden çok, *nasıl* meselesi. Hangi konunun karar vermeye daha layık olduğunu nasıl bilebiliriz?

Bir kararı birden fazla kere vermem gerekiyorsa, onun önemli olmadığına inanmaya başlıyorum. Günlük hayat içinde, sabah ne giyeceksin, akşam ne yiyeceksin hesabını yapmak mesela, önemli kararlar değil. İnsan karar hakkını, nadiren karşılaştığı dertler için kullanmalı. Yoksa her gün her gün ne yiyeceğine karar vermek doğru bir yatırım değil.

Kriteri bulduk, verdiğimiz kararların bize sağladığı fayda büyük olmalı. Yani sütlü tatlı mı yesem, baklava mı yesem kararını vermenin sana faydasıyla,

falanca okulu mu tercih etsem, filanca'yı mı etsem veya şunu mu okusam, bunu mu okusam kararının getirisi aynı değil. Bunların hepsi bir nevi yatırım.

Her karar bir yatırımdır da, üçüncü sloganımız olsun. Cebinde 10 lirası varsa, bunu doğru yere yatırarak daha çok para kazanabilir. *Daha önemli karar verme imkanı*, yani elimizdeki 10 lirayı 20 lira yapma imkanı da, bugün mümkün olan en önemli kararları doğru şekilde vererek elde edilebilir.

Doğru kararlar da, insanın düşünmeyi öğrenerek, neyin berrak, neyin puslu düşünce olduğunu bilerek vermesiyle mümkün. İnsan düşüncesinin puslu olduğunu nasıl farkedebilir? Keşke bunu anlatmanın kısa bir yolu olsa. Berrak düşünce, olanı olduğu gibi görmek, isim ve sıfatlardan çok fiillerle düşünmekle mümkün. Düşüncelerini yazıya döküp, aksini araştırmaya çalışmak da düşünceyi temizler. *Falanca adam kötüdür* yazıp, sonra onun iyiliğini araştırmak gibi.

İnsanın zenginliği, karar verme imkanından ibaret de diyelim. Para (veya mülkiyet) insana karar verme imkanı sağladığı için önemlidir. Terside doğru. Karar verme imkanı, hangi politik veya askeri güçle sağlanırsa sağlansın, mülkiyet gibidir. Karar verme ihtiyacını yok edemeyecek insanın mülkiyeti yok etmesi de, bu sebeple mümkün değildir.

Yalnızca Sorunları Seven Adam

Yirminci yüzyılın en büyük matematikçilerinden Paul Erdős'ün hayatını anlatan bir kitap *Yalnızca Sayıları Seven Adam* diye çevrilmişti.

Erdős'ün sadece sayıları sevmesi gibi, kimileri de sadece sorunları seviyor, kafalarında sadece onunla dolaşıyor, nasılsın diye sorunca onu anlatıyor. Bunlardan birine zamanında *kafanda sorunları taşıyorsun* mu demiştim neydi, öyle ki oturup on dakika sohbet ettiğinde onsekiz şikayet, altı rüşvet isnadı, sekiz tahkir, beş komplo teorisi duymak mümkündür.

Böyleleri istisna değil. İnsanların pek çoğu bu gibi bilgileri *özel* saydığı insanlarla paylaşmaktan zevk alıyor. Azıcık kazıdığında bütün başarılı insanların Yahudi, bütün zenginlerin hırsız ve dolandırıcı, bütün başarısız ve fakirlerin aptal, ekser kadınların fahişe, ekser erkeklerin *ibne* olduğuna dair inançlarla karşılabiliyor-sunuz.

Ben bu insanların kafalarının nasıl çalıştığını merak ediyorum. Nasıl oluyor da mesela yirmi yaşında kanserden ölmüyorlar, onu da merak ediyorum ama kafalarındaki bu kadar sorunla nasıl düşündüklerini daha çok merak ediyorum. Farklı bir dünyada yaşadığımız aşık, benimkisi bir kaşif merakı.

Henüz duymadıysanız yakında duyacağınız *Umwelt* diye bir kavram üredi. Değişik canlıların aynı ortamda bulundukları halde, farklı algılamalara sahip olmasını, algılarındaki farklılık sebebiyle kendilerine has bir alemde yaşadıklarını anlatan bir kavram. *Umwelt* bu alemin adı oluyor, aynı *Welt* içinde herkes kendi *Umwelt*'inde yaşıyor.

Yalan, sorun, çelme takma, aldatma, istismar, rüşvet ve envai türde kötülük yeryüzünün parçası. Bunu kabul ediyorum. Bununla beraber yaşamak aynı zamanda bu sorunlarla mücadele etmeyi de içeriyor ve bu kesinlikle onları yaparak, onları düşüncenin daimi bir parçası yaparak, her adımda onları zikrederek gerçekleşebilecek değil. Dahası insan kötülükten bahsettikçe kötülük görüyor, onlara daha çok şahit oluyor, zihnini kötülükle meşgul ettikçe, meşguliyet artarak devam ediyor.

Dünyayı arındırmadan önce kendini arındırmak, kendini arındırmak için de zihnini temizlemek lazım. Zihni çöplük gibi, onun kötülüğü, bunun yalanıyla meşgul olan adamın ürettiği de sonunda o çöplüğün bir parçası oluyor. Temizlemek için temizlenmek lazım. En azından temizliği düşünebilmek.

Eskiden de buna imanım vardı, öyle ki çözümünü bilmediğim, düşünmediğim bir sorundan hiç bahsetmemeyi tercih ederdim. Yine de umudum azdı, yani geleceğin geçmişten daha iyi olacağını düşünmüyordum, buna rağmen elimden gelenin iyiden bahsetmek olduğuna inanıyordum. Şimdilerde umudum daha iyi, dünyanın bir şansı olduğuna, geleceğin geçmişten daha iyi olacağına dair bir inanç gelişti. Adem'in evlatları işi kotarabilecek gibi durmaya başladı.

O sebeple önceden bende sıkıntıya sebep olan *kafası sorun dolu* insanlara artık gülüyorum, hala fazla yaklaşıyorum ama bu önceki gibi kalbimin daralmasından değil, çocuk gevezeliğine zaman ayırmak istemediğimden.

Zenginin Mutsuzluğu

Paranın mutluluk getirdiğini düşünmek normal: Mutluluk da para da az bulunuyor.

Dan Ariely'nin Coursera'da *Irrationality* (İrrasyonellik) diye bir dersi var. Konuk hocalardan Mike Norton, bu konuda yaptığı araştırmayı anlatıyordu. (Ders bu sene için bitti ama ben daha yeni seyretme fırsatı buluyorum.) Norton insanların orta düzey gelire sahip olduktan sonraki gelir artışlarının mutluluğa aynı derecede etki etmediğini söylüyor. İnsanlar temel ihtiyaçları karşılandıktan ve *rahat* diyebilecekleri bir hayata kavuştuktan sonra, daha fazla para kazanmaktan o kadar mutlu olmuyorlar.

İki kat fazla parası olan adam, iki kat daha mutlu olmuyor. Belki temel ihtiyaçlarını karşılayıncaya kadar öyle ama daha sonra değil.

Bu önemli bir gözlem ve paranın, çoğaldıkça kıymeti azalan bir *düşük mal* (inferior good) olduğunu gösteriyor. (Düşük mal, az miktarı önemli ancak fazla miktarının insan hayatında önemli bir değişiklik yapmadığı mallara verilen ad. Bir gram tuz olmayan tuza göre çok önemli, iki kilo tuz bir kiloya göre önemli, ancak iki ton tuz bir tona göre o kadar da önemli değildir.) İnsanların *ihtiyaçlarının sonsuz* olduğu gibi, ekonominin temel kaidelerinden birini de tartışılır hale getiriyor.

Norton'ın bahsettiği ikinci konu, insanın parayı kendisi için harcamasının,

sevdiği biri için harcamaya nazaran daha az mutluluk getirdiği. İnsanlara içlerinde 20'şer dolar olan zarflar vermişler. Yarısına bu parayı kendileri için harcamalarını, yarısına da başkaları için harcamalarını söylemişler. Akşam arayıp, kimin ne yaptığını ve kendilerini ne kadar mutlu hissettiklerini sormuşlar. Parayı başkası için, diyelim arkadaşına kahve almak için harcayanların tutarlı biçimde, kendi için harcayanlardan daha mutlu hissettiklerini gözlemişler. Bu deneyi çok fakir ve çok zengin sayılacak topluluklarda da tekrar etmişler ve buldukları kural değişmemiş: Parayı başkası için harcamak daha çok mutluluk getiriyor.

*Paranın getirmediği mutluluğun sebebi, insanların bu parayı sırf kendileri için kullanmak istemeleri.

Paranın asıl faydası özgürlük olmalı. Cebinde 10 lira olan insanın bir yerden başka yere giderken kullanabileceği seçenekler, cebinde 1000 lira olanın veya 100000 lira olanınkinden daha az. Ancak özgürlüğün anlamı, aynı zamanda seçeneklerin artması ve bunların arasında tercih yapma mecburiyeti de demek. Özgürlük mutluluğa doğrudan tahvil edilemiyor.

Bir de sorumluluk demek tabii. Bu tercihleri *en doğru şekilde* yapmak demek. Araba alacak parası olmayan insanın, *en uygun arabayı almak* gibi bir sorunu yoktur, yatırım yapacak kadar parası olmayanın da, *en uygun yatırımı yapmak* gibi bir derdi olamaz. İnsan, elindeki dertlerin aslında nimetlerden kaynaklandığını çabuk unutan, nisanla malul bir yaratık. Şükretmeyi bilmeyene hayatın sunabileceği mutluluk yok.

Kokuyla ikna

İnsanları kokuyla ikna etmek, belki de yapmamız gereken budur. Kokmamak gerekir. Kokmamak şarttır. İnsan kokarak güzel şeyler anlatamaz. Kötü kokarak devrim yapamazsın. Kötü kokarak bana ilkelerinden ve yarının ne kadar güzel olacağından bahsedemezsin. Kötü kokarak cenneti anlatmak mümkün değildir. Elinden geleni esirgeme. Kokunu gider. Kokuyorsan da sus. Sözüne ihanet etme.